

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ביאור סתומות במקרא עפ"י כתבי אוגרית¹

הקרבה הלשונית והספרותית שבין כתבי אוגרית לבין כתבי המקרא מסייעת בידינו ללמוד הרבה מכל אחת משתי הספרויות הללו על חברתה. מצד אחד, העזרה החשובה ביותר להבנת כתבי אוגרית באה לנו מתוך השוואתם המתמדת לדברי הכתובים המקראיים; ומן הצד השני נוכל להפיץ מכתבי אוגרית תועלת רבה לבירור כתובים ועניינים סתומים במקרא. דוגמאות לעזרה, שהחוקר בספרות האוגריתית יוכל לקבל מתוך העיון בכתבי המקרא, ימצא הקורא כמעט בכל עמוד ועמוד של פירושי לטכסטים הניתנים לפניו בספר זה. ודוגמאות לאור, שאפשר להפיץ על כמה כתובים במקרא

(1) מתוך הקדמה ל„האלה ענת“ (שיצא ע"י מוסד ביאליק בהשתתפות

ועד הלשון) בהשמטות קלות].

מתוך העיון בכתבי אוגרית, תירשמנה בשורות הבאות, מלבד דוגמאות לא מועטות, שאף הן תימצאנה במשך פירושי.

(1) מלה סתומה נמצאת במל"ב ד מב: ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שעורים וכרמל בצקלוננו ויאמר תן לעם ויאכלו. על הרוב סברו המפרשים, שהמלה „בצקלוננו“ פירושה בשקו או כיוצא בזה, אף על פי שקשה היה להם לברר, מאיזה שורש נגזר השם צקלון. אחדים מחוקרי זמננו חשבו, שיש לשנות את הנוסחה על סמך כתבי-יד אחדים של תרגום השבעים, ולגרוס „בקלעת“ במקום „בצקלוננו“. והנה הדבר מתברר מתוך שתי פסקאות דומות זו לזו בלוח אוגריתי — :
באחת מהן באה המלה שבִּלְת, ובשנייה באה במקום המקביל, המלה בצקל. בוודאי שתי המלים המקבילות נרדפות הן זו לזו, והמלה הסתומה „בצקל“ מורה על איזה דבר מעין שיבולת, ומתוך העניין ברור, שהכוונה דווקא לשיבולת טרייה, שיבולת של כרמל, ומכאן שגם בכתוב המקראי השם הוא „בצקלון“, בבית שרשית, והכוונה: כרמל בשיבולתו, כרמל שהוא עדיין בשיבולים, כאילו היה כתוב „בבצקלוננו“, ואחת משתי האותיות ב נעלמה מפני הפלוגרפיה, או אף מפני הפלולוגיה, כדרך שבאה כמה פעמים במקרא המלה „בית“ במקום „בבית“, או „פתח“ במקום „בפתח“ —

(2) בשם „בית הקפשית“ מכונה במל"ב טו ה ובה"ב כו כא, הבית המיוחד למצורעים, כמה הצעות דחוקות הוצעו כדי לבאר, מה מוצאו של שם סתום זה, וגם שינויים בנוסח הוצעו כדי לצאת מן המבוכה, ואולם גם

לחידה זו אפשר למצוא פתרון על סמך — מסורת קדומה, שעל פיה היו רגילים לייחס למתים את החופש: בית החפשית. כלומר בית המתים, שאול, מפני שהמצורע חשוב כמת. באוגריתית: בת ח'פת'ת (בית חפשית) הריהו אחד מן הכינויים לשאול.

(3) ביסע' כז א כתוב: ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים. קשה היה לברר את כוונת הנביא בפסוק זה, עד שלא ידענו מהו לויתן נחש בריח ומהו לויתן נחש עקלתון ומהו התנין אשר בים. והנה הקבלה מפתיעה, שכבר עמד עליה המפרסם הראשון של כתבי אוגרית, ש' וירולו, נתגלתה בהם לעינינו. — בדברי מות אל בעל, נאמר: כי תמחך לויתן נחש בריח (באוגריתית: לתן בת'ן ברח), ותכלה נחש עקלתון (באוגריתית: בת'ן עקלתון), עריץ בעל שבעת ראשים, וגו'. — וענת מזכירה לבעל אחיה: חסמתי תנין, חסמתיו הכיתי נחש עקלתון, עריץ בעל שבעת ראשים¹). הקבלה זו פותחת לפנינו את הדרך להבנת הרמז שבכתוב המקראי. בעלילה האוגריתית הכוונה למפלצות שנמנו עם אויביו של בעל אלהי השמים. הדמויות הללו נכנסו גם לחוג אגדותיו של עם ישראל, ונשארו בזיכרון העם כעין התגשמויות של כוחות רעים מתנגדים לבורא, כעין סמל לכוחות הרשע שבעולם. והנביא, כשבא לבשר שבאחרית הימים יבער

(1) [הדברים ניתנים כאן בתרגום עברי].

האלהים את כוחות הרשע מן העולם. השתמש בדמויות הללו כסמלים לכוחות הרשע, סמלים שהיו ידועים יפה בחוג שומעיו.

(4) טעם האיסור „לא תבשל גדי בחלב אמו“ לא פורש בתורה, ואינו ידוע לנו: הטעמים שניסו למצוא ללאו זה אינן אלא השערות. אחת ההשערות נאמרה מפי הרמב"ם הסובר שהתכוונה התורה לבטל באיסור זה מנהג שהיה כרוך בפולחן האילי; אבל לא היה בידי הרמב"ם להביא הוכחה על מציאותו של מנהג זה. עכשיו, כמו שכבר העיר גינזברג — — — , נמצא בלוח אוגריתי רמז למנהג כנעני של בישול גדי בחלב: טבח גדי בחלב, טלה בחמאה. המדובר כנראה בטכס פולחני, שהיה מכוון למשוך את ברכת הפריזון לאדמה, ומתוך כך מתברר גם הקשר שבכתובים המקראיים בין הבאת הביכורים ובין האיסור הנ"ל: ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך (להביע לו את תורתך על חבואת האדמה אשר הוא נותן לך, אבל הישמר לך פן תעשה כמעשה ארץ כנען, ולפיכך) לא תבשל גדי בחלב אמו. (5) אין צריך לומר, שהעיון בכתבי אוגרית עשוי לחסיץ אור על הכתובים המקראיים המדברים במפורש על ענייני דתם ופולחנם של הכנענים. אבל לא זה בלבד: יש גם דברים, שנכתבו במקרא רק בדרך רמז ושהיו מובנים בקלות לבני ישראל בשעה שנכתבו, והיום אינם ברורים למדי למי שאינו יודע את הדבר המרומז. כך, למשל, מסופר במל"א יח כו, שהיה אליהו הנביא מהתל בנביאי הבעל הקוראים בשם אלוהיהם ומתפללים אליו, שיענה אותם באש

מן השמים, ולא היה לא קול ולא קשב, ובין השאר נאמר באותם דברי היתול: וכי דרך לו. כוונתה של אמרה זו אינה ברורה, אבל אנו עומדים על משמעותה מתוך הלוח האוגריתי שבו מסופר, שביום מן הימים סרה האלה ענת לבית בעל אחיה ושאלה את משרתיו, אם בעל הוא בבית, והמשרתים השיבו: אין בעל בביתו, אין האל הד בקרב היכלו; את קשתו אחז בידו, את חציו בימינו, ואז שם את פניו אל תוך אגמי סמכו¹).

על הדוגמאות המיוחדות שהבאנו עד עכשיו כדאי להוסיף עוד שתי הערות כלליות, ואלו הן:

(6) — כמה כתובים מקראיים, שנחשבו בעיני חוקרים רבים למושבים וטעונים תיקון, מפני שמצאו בהם צורות משונות שאינן מתקבלות על דעתם² מתבארים מתוך השוואת כתבי אוגרית, ואין בהם כל פגם ואין מקום לתיקון כל עיקר. עלינו ללמוד מזה, שמן הראוי לנהוג זהירות רבה, כשיידמה לנו, שאיזו צורה או איזו בנייה לא תיתכן, שהרי אפשר שבעתיד יוברר לנו שהיא תיתכן.

(7) כשנמצאים בשני ספרים מקראיים כתובים דומים זה לזה, רגילים רוב החוקרים לשאול מי תלוי במי, ועל סמך תשובתם לשאלה זו באים הם כמה פעמים להסיק מסקנות על זמן חיבורם של הספרים. שיטה זו תופסת מקום רב בחקר תולדותיה של הספרות המקראית, ואולם מאחר

(1) [תרגום עברי].

(2) [דוגמאות לכך מביא המחבר בשאר פרקי ההקדמה].

שהתברר לנו שקיימת הייתה בישראל, החל מן התקופה
הקדומה ביותר, מסורת ספרותית הכוללת כמה נוסחאות
קבועות וכמה ביטויים קבועים, עלינו להיוהר, במקום ששני
כתובים דומים זה לזה, מלנסח את הבעיה בצורה של מי
תלוי במי, שהרי יש אפשרות שלישית, ואולי דווקא היא
הקרובה ביותר, והיא שאין אחד מהם תלוי בחברו, אלא
ששניהם תלויים במסורת ספרותית משותפת, שקדמה להם בזמן.